

VICTOR HUGO RAJZAIRÓL

Alkonyattal az erdő benépesül sejtelmes alakokkal. A legjámorabb fatuskó rít kísértetté elevenedik, amelytől a gyermek megrémül, a földönjáró ember — ha ugyan észreveszi — fészében van a csalóka látszattal; a költő azonban megborzong és gyönyörködik borzongásában. Költő vagy művész. Mindegy. Ez esetben különösen, amikor arról az egyéniségről szólunk, aki ha a romantika daladala juttatásáért éppen száz évvel ezelőtt írt elméleti fejtegetése helyett néhány toll- vagy szépia-rajzát hozta volna nyilvánosságra, a regényesnek físzultabb fogalmát vihette volna a köztudatba velük. Igaz, hogy későbbi, érettebb, de különösen hajlottabb korának rajzai vsznek mindinkább az anyagtalán sejtlemyszerűség felé. Igen, a borzongásban való gyönyörködésnek *Victor Hugo* lelki diszpozíciójában s így művészi megnyilatkozásában jelentős szerep jutott. Képzeteinek kedves játéka volt, hogy fíntafoltokat huzogatott szíjjel tollal és ebből fejleszti ki misztikus formálátása valamely emlékezetéből visszhangzó képet. Hiszen mindnyájan láttunk felhő-várakat vagy felhő-sárkányokat!

A költő rajzoló működésének, művészkortársain túl, a későbbi kritika is megadta a tehetséget megillető elismerést és físzteletet. Vázlatai és nagyobb lapjai határozottan egy sajátosos rajzoló rétermetség szülöttei, amelyek *Victor Hugo* írói prestige-e nélkül is számot tarthatnak a tudomásulvételre. Talán inkább ki kell őket szabaddítanunk a végtelen nagy írói oeuvre gúlája alól, hogy megláthatók legyenek.

Mikor *Émile Bertaux* a *Gazette des Beaux-Arts*-ban „*Victor Hugo artiste*”-tal foglalkozott, fölvetette az eszméjét annak, hogy költői műveiből — beleértve leveleket, beszédeket, stb. — igen sok ábrázoláshoz meg lehetne találni a megfelelő szöveget. Néhány példát fel is hoz ugyanakkor. Tény, hogy *Victor Hugo* útnaplójában, kéziratiban az frott és rajzolt jegyzetek karöltve járnak. A sorrend a szó, illetve eszme és ábrázolás között nem mindig a

szöveg és illusztráció egymástutánja; fordította is előfordul, hogy a képzelet a szemléleti képből vetült ki először.

A tárgykör megválasztására döntő volt erős szubjektívátása.

A Szépművészeti Múzeum grafikai osztályának most látható ezidei kiállításán, amely a francia romantikusokat mutatja be, *Victor Hugo*-nak három szépia-rajza látható. Mind a három a gróf Teleki-család örök letéte és eredetileg a költővel lelki kapcsolatban élő, magyar számúzótt gróf Teleki Sándor ezredes kapta azokat ajándékba Jersey-i tartózkodásuk együtt töltött éveiben. Ez a három rajz egyfelől művészi kvalitásánál, másfelől tárgyánál fogva kellő fogalmat nyújt e sajátos művészi megnyilatkozásról. A Bertaux-féle megfigyelést igazoló egyik rajz különös érdekességére és jelentőségére az alábbiakban térek.

Victor Hugo leginkább kultivált tárgykörét kiállításunk másik két lapja jellemzően repraesentálja. A táj és az épület, utóbbiból is a templom és a vár volt legkedvesebb témája. Egyik sem önmagáért, hanem mint az ő történelmi hangulatára rezonáns, alkalmas jelenség, amelyre ráöltöztethette gazdag képzeletének uszályát. Rajnamenti várai nem a szemlélet közvetlen szülöttei, — bár útnaplójában vázlatokban jegyezte föl őket — vizuális emlékképeit mind retouchirozta nála a képzelet. A „Vízparti várkastély” félig ép, félig rom. A mult nagy magányosságában álló épületet időnkivüli világítás fűrészi, de ebben a borongásban, a vízben tükrözödd felhővel, mégis van valami a történelmi távlat csöndes fényéből. E rajzon ajánlás is olvasható, Teleki Sándor ezredesnek: „Au colonel Sandor Teleki, Victor Hugo, Jersey — 18 mars 1855.” A másik „Tájkép” imaginárius világítású, komor éjszakájában alig bírjuk a régi kastélyt egy templomtól megkülönböztetni. Valami kivételesen viharos éj rejti sötétjébe az elhagyott tájat s a nagyon kevés fény is kiálló kontraszt a mély feketeségben. Még ha nem is igazi romot, hanem

ép házat rajzol, szereti a barokk silhouettet, kontúrvonalal és belső rajzainak töredezet, fodrozó jellege a réگیesség, rokkantság, a mulandóság kikezdte anyag hangulatát szolgálja. Ez áll olyan svájci, luxembourgi vagy francia tájaira is, ahol csak egyszerű házak vannak, vagy ilyenek is szunnyadnak egy vár aljában. Mert a jelen élete, vagy éppenséggel ember nem látható ezeken. Szcenériát csinál a múltnak, amelyet a képzelet benépesíthet; a falak mögött és körülöttük a halott élet, az emlékek élete lebeg.

Mint a romantikus irány festőnemzedékét általában, *Victor Hugo*-t is vonzotta a Kelet. Csakhogy ő nem járt ott soha. Ismeretből és képzeletből teremtett keleties épületrajzokat, ösztetve nyugati várak toronyromjait a mohamedán kelet kupoláinak és ajtónyílásainak hagymaívével. E mesészerű épületek sorából való egy 1856-beli rajz, dr. Papp Ernő úr gyűjteményében, aki azt édesatyjától örökölte. A rajz hátán Telesi Sándor ezredes sajátkezü ajánlása és följegyzése: „K. Papp Miklósnak Kolozsvárt 1877 július 15-én a *torpedók* emlékére Telesi Sándor”, tovább lent: „Hugo Victor-nak ezen eredeti rajzát kaptam tőle Jerseyben 1856-ban Telesi Sándor.”

Művészi kifejezésének főeszköze a fény és árny. Helyesebben fordítva, mert az utóbbi dominál. Nem mint optikai jelenség érdeklí őt, nem is mint testet mintázó eszköz és bár festőien hatnak lapjai, nem is a pittoresque kedvéért alkalmazza, hanem önmagáért, mint beszédes materiát. A testek, vagyis épületek és hegyeknek a világításhoz való relációja nem szigorúan a természetből vett; tér és test a hordozója, ürügye az árnyék és a belőle először világosság játékának. A világítás az a hangulatanyag, amelyben mind sötétebben gomolyog, *Victor Hugo* impetuózus képzelete: Technikailag nagy föltekkel oldja meg ezt. A títán kívül néha fekete- és tejeskávával is elősegítette borongó tónusait. Théophile Gautier azt írja 1862-ben *Victor Hugo* rajzairól: „Il voit les choses par leur angle bizarre, et la vie cachée sous les formes se révèle à lui dans son activité mystérieuse.” S ez igen jó jellemzés.

Holott erősen egyéni és művészi jelenségű *Victor Hugo* rajzoló tevékenysége,

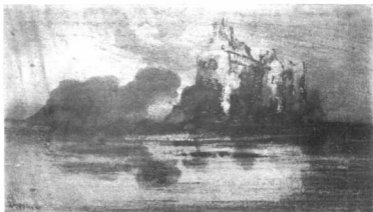
mégis elsősorban tartalmi, sőt elvontan eszmel.

Az írásai és rajzai közt fönnálló kapcsolatok egyik legjellemzőbb dokumentuma a bitófán lévő emberi alakot mutató rajzok sorozata.

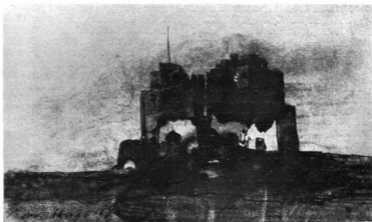
Közismert, hogy teljes életében küzdött a haláltbüntetés eltörlése érdekében. A Szépművészeti Múzeum tulajdonában lévő „Ecce”, a bitófán függő alakkal, bal sarkában a következő jelzést viseli: „Victor Hugo Jersey 1854.” Alul még egyszer nagy, groteszk betűkkel a név. Ugyanezt a kompozíciót néhány példányban készítette el a művész. A szakirodalom ezeket, többi közt az unokája, Georges Victor Hugo tulajdonában lévőit is, John Brownnak, a virginiai néger rabszolgák fehér szabadítójának halálra ítéletésével és kivégzésével hozza kapcsolatba. A rabszolgázadás fejét 1859-ben halálra ítélték, december 2-iki dátumról 16-ikára halasztva hajtották végre az ítéletet.

E. Bertaux szerint 1859-ben ezzel az eseménnyel kapcsolatban rajzolt volna *Victor Hugo* ilyen lapokat, „Crux nova”, „Ecce”, „Pro Christo sicut Christus” fölírással, mintegy az emberiség jobb jövőjének áldozati zálogául akarva fölöntetni a kivégzetet. J. Elias azt mondja, hogy ez a rajz *Victor Hugo* főlháborodásának kifejezése, az ő bosszúja volt. Ő valóban írt is 1859. dec. 2-ikán Guernesey szigetéről az Amerikai Egyesült-Államokhoz Brown érdekében, de meghallgatatlan maradt. A legsötétebb és legerőteljesebb rajzról sógora, Paul Cheney mezzotinto lapot készített. Ezen a „Deux-Décembre” fölírás szerepel. Véletlenül egyezik a két végzetes dátum: J. Brown kivégzetésének első ízben kitűzött határnapja és Ill. Napoleon 1851-iki államcsínyének (az austerlitz ütközet napja 1805-ben) gyűlöletes dátuma. Valószínűségen felül áll, hogy a grafikai lapon is az utóbbi jelenti, aminthogy a krimi háborúért is Ill. Napoleont vádolja: „Tout ceci sort du Deux-Décembre”, írja a jersey-i számozottakhoz. A mezzotinto lapot Párisban elkobozták és csak néhány hónap múlva, miniszterválság után, a „december második” fölírás nélkül került újra forgalomba.

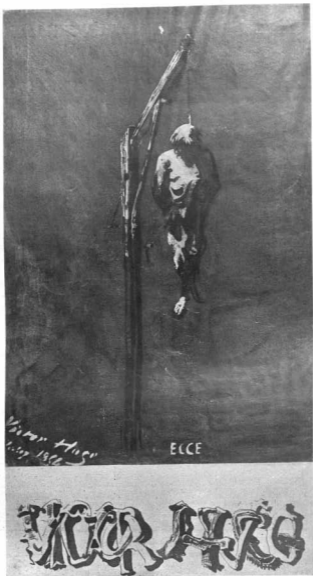
Jóllehet minden adat igazolni látszik az eddigi föltevéseket, a Szépművészeti Múzeum

VICTOR HUGO: VÍZPARTI VÁRKASTÉLY. Széplia
Szépművészeti Múzeum

VICTOR HUGO: TÁJKÉP KASTÉLLAL. Széplia
Dr. Papp Ernő ár tulajdonsa Budapesten

VICTOR HUGO: ECCE. Szépirodalom
Szépművészeti Múzeum

rajának kelte: „Jersey 1854”, világot derít arra, hogy egy másik konkrét, de korábbi esemény volt e kompozíció keletkezésének eredeti tartalma és indító oka. A Jersey-i tartózkodás alatt történt, hogy Guernsey szigetén, 1855 októberében egy John Charles Tapner nevű egyén megölt egy asszonyt, kirabolta és gyújtogatót. Halálra ítélik, kivégzését 1854. január 27-ikére tűzik ki. *Victor Hugo* tollának minden csillogásával ír a guernsey-i lakossághoz, hogy forduljon kegyelmi kérvénnyel a királynőhez. „Je dis : ne le tuez pas, car, sachez-le bien, quand on peut empêcher la mort, laissez mourir, c'est tuer.” A levél hatása alatt 700 guernsey-i írja alá a folyamodványt. Az udvar által tekintetbe vett kérvényt leküldik Lord Palmerstonnak, a belügyi államtitkárnak, aki február 5-ikéig, majd 6-ikéig haladékokat adott. Az elfutott február 10-ikén mégis kivégezték. A demokratikus „Nation” híradásából arra lehet következtetni, hogy már-már sikerült elhárítani a halálbüntetést, csakhogy „la démocratie avait compté sans l'ambassadeur de M. Bonaparte à Londres. Cette lutte autour d'un gibet ne saurait être oubliée dans les annales du temps.” Vagyis úgy látszik, a francia követ közbelépése hiúsította meg *Victor Hugo* akciójának sikerét, amit még egy passzus látszik bizonyítani, midőn azt kérdi a lap, hogy a holtest mellett vajon melyik nézhető volna a másiknak az arcába, „... de *Victor Hugo* ou de M. Waleski, de la démocratie proscrite ou de l'empire debout, et assez puissant pour attacher un cadavre humain en trophée au gibet de Guernsey?” Lord Palmerstonhoz frott levelében *Victor Hugo* borzadályosan írja le a kivégzést. A gőg, a gúny, az arca szánt ostorcsapások záporát zúdítja e sorokban III. Napoleonra az emberiség iránti érzelmeiben vérig sértett, az elkeseredés és düh könnyeitől fojtogatott száműzött. Az „Ecce” ebben a hangulatban készült és ezen a hangon fródott, amint-hogy Lord Palmerstonnak ajánlja is, hogy referálják el a kivégzés lefolyását III. Napoleonnak.

Az események láncolatában megemlékezésre méltó, hogy amit oly ritkán ért el *Victor Hugo*, a meghallgattatást, azt a Guernsey számára írt Jersey-i levele Kanadában érte el. A „Nation” április 12-iki száma írja meg, hogy európai lapokkal érkezett Kanadába *Victor Hugo* guernsey-i levele. Ugyanekkor, február elején, Quebecben egy Julien nevű emberrel ítétek halálra, apósának meggyilkolása miatt. A francia száműzöttek angol földről írt levele a tengerentúl ér céljához; levelének hatása alatt a vádolt megmenekül a halálbüntetéstől. „Victor Hugo ne peut rien en Europe pour Tapner qui agonise sous ses yeux, et il salue en Amérique Julien qui ne connaît pas. La lettre écrite pour Guernsey arrive à son adresse à Québec.”

Tény az, hogy 1859-ben Guernsey szigetén egész lelkével vetette bele magát John Brown megmentésének akciójába és a nagy sötétségben a kivégzetre jövő fény sugar ismét aktuálissá lesz, hogy nyomatékot adjon *Victor Hugo* egyik szociális vezéreszméjének. A négernek egyik repraesentánsának, M. Heurtelou port-au-prince-i főszerkesztőnek írt viszontválaszában — aki John Brown érdekében írt levelét köszönte meg *Victor Hugo*-nak — a nagy emberi közösség érzésével nyújtja távolból kezét a fekete testvéreknek: „Devant Dieu toutes les âmes sont blanches.” A „Coopération” szerkesztősége 1867-ben John Brown özvegye számára, férjéről készítenő emlékéremre gyűjtést indít és *Victor Hugo*-t írják az adakozók élére.

Victor Hugo szélsőségesen vállalt volt. Rajongott és revoltált. Az események anyagot és alkalmat adtak neki arra, hogy antagonizmusba azotti lelkének keserűségét nagyra növelje. A függetlenségért küzdő ügyvédje volt tettel és szóval. Száműzetése alatt írja hazánkról: „... la Hongrie est sous le suaire, mais elle a le sabre au poing; ...” Intenzív érzései, lelki forradalmársága, későbbi spiritizmusa úgy keveredtek lelkében, mint rajzain a tinta és kávé, sőt kávéaljja is. Sötét tónusai őszinte vallomások; nem is gondolatok, hanem érzelmek.

VIKÁR VERA